

DÍL PRVNÍ

OBECNÁ
ČÁST

Pojem práva

§ 1 Pojem práva ve smyslu objektivním a subjektivním

1. Lidé žijící ve společnosti se při svém chování sledujícím uspokojování jejich nejrůznějších potřeb a zájmů ocitají nutně ve vzájemných vztazích (společenských vztazích). Nemá-li v této pospolitosti lidí nastat chaos, zvlůle, nepořádek a nejistota, musí se při svém vzájemném chování **řídít určitými pravidly** (určitým řádem), která jsou vyjádřením zásad, na kterých společnost jako celek spočívá. Je přirozené, že tak, jak se vzájemné vztahy mezi lidmi postupem doby v důsledku působení nejrůznějších společenských podmínek utvářely a rozvíjely, tak se tomu odpovídajícím způsobem proměňovala i tato **pravidla chování lidí**.

2. V průběhu vývoje společnosti se **některá z dlouhodobě zachovávaných a lidmi z vnitřního přesvědčení respektovaných pravidel**, která do určité doby tvořila s ostatními pravidly působícími ve společnosti (obyčejí, zvyky, morálkou, náboženskými konvencemi, zdvořilostními požadavky aj.) **jednotný systém, začala diferencovat**. Tato diferenciací spočívala v tom, že se určitá pravidla chování lidí stávala **obecně přijímanými**, ode všech také vyžadovanými, tj. **závaznými**, a v případě jejich porušení i **vynutitelnými**. Šlo o taková pravidla, u kterých byl na jejich závazném a vynutitelném zachování **zvláštní zájem společnosti z hlediska jejích základních cílů a postulatů**. Tímto základním cílem a postulátem bylo zachovat ve společnosti při řešení narůstajících sociálních konfliktů **pořádek a mír**. Závazné zachování těchto pravidel i jejich vynutitelnost v případě jejich neplnění či porušení se staly pro další duchovní a materiální život a rozvoj jednotlivců i společnosti, **nezbytnou nutností**.

3. Na určitém stupni vývoje společnosti začal tato závazná a vynutitelná pravidla organizovaně a za pomoci mocenských prostředků vytvářet obecně,

tj. pro všechny lidi bez ohledu na jejich postavení ve společnosti, **stát jako představitel veřejné moci**. Tato obecně závazná a vynutitelná pravidla, která se tak stala jednou z **významných a trvalých civilizačních hodnot lidské společnosti, se nazývají právní pravidla** (právní normy). Jejich souhrn tvoří **jednotný a logicky uspořádaný řád (systém), který je označován za právní řád neboli právo v objektivním smyslu**.

Součástí práva v objektivním smyslu (právního řádu) jsou vedle psaných právních norem neodmyslitelně i **právní zásady – ať výslovně vyjádřené v právních normách, či nikoliv** – které se v životě lidí a společnosti uplatňují, jsou všeobecně respektovány a svým působením psané právní normy dotvářejí.¹

V nejobecnější podobě lze právo v objektivním smyslu charakterizovat tak, že upravuje dovolené chování lidí, včetně jejich povinností, a to prostřednictvím určitých příkazů a zákazů.

Právo v objektivním smyslu vytváří ve společnosti svým rámcem neboli právním rámcem důležité podmínky pro **svobodnou existenci a rozvoj jak jednotlivců, tak společnosti jako celku**.

4. Je-li právo v objektivním smyslu tvořeno **ve stáťe uznanými formálními prameny** práva, zejména **zákony** (v dřívějších dobách však i obyčejí – tzv. obyčejové právo), neboli jde-li o umělý výtvar lidské společnosti, jedná se o **právo platné** (dané) neboli o **právo pozitivní (*ius positivum*)**.

Od pozitivního práva je třeba odlišovat **právo přirozené (*ius naturale*)**. Toto přirozené právo se v průběhu historického vývoje společnosti a působení nejrůznějších společenských podmínek postupně utvářelo ve vědomí lidí jako ideální, spravedlivé a nezadatelné právo, které je lidmi uznávané a respektované. **Toto přirozené právo není lidskou činností vytvořeno, je však lidskému poznání přístupné a seznatelné**. Proto by je představitel společnosti, tj. stát, měl při tvorbě zákonodárství a při jeho aplikaci – i když s vědomím, že se s vývojem společnosti a jejich podmínek jeho obsah proměňuje – hledat a nalézat. **Platné – pozitivní – právo by mělo z přirozeného práva vycházet a zároveň být podle něho i hodnoceno (tzv. legitimizační hledisko)**. Přirozené právo se prosazuje nezávisle na pozitivním právu jako **obecně uznávané**

¹ I když tyto **právní zásady jako základní právní pravidla** mají některé své zvláštní rysy (srov. zejména míru obecnosti), v obecné teorii práva se usuzuje, že je není nutné s ohledem na jinak převažující společné znaky s psanými právními normami při charakteristice práva v objektivním smyslu (právního řádu) výslovně zmiňovat (srov. Gerloch, A. *Teorie práva*. 4. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 20 a 21).

právní zásady. Pokud pozitivní právo tyto zásady vyjadřuje, respektuje a sankcionuje, nabývá kvality práva ovládaného **ideou spravedlnosti.**²

Na přirozenoprávním pojetí práva byla svého času založena (srov. zejména Deklaraci práv člověka a občana Velké francouzské revoluce roku 1789) a i v současné době zůstává založena **moderní koncepcí základních nezadatelných lidských práv jako výraz stěžejních hodnot lidské osobnosti a lidského společenství, jaké představují zejména svoboda, důstojnost a rovnost.**

5. V moderní společnosti, jejímiž základními hodnotami jsou zejména svoboda, důstojnost a rovnost, mohou lidé činit ve svém soukromém životě zásadně **vše, co není zakázáno, a tak prožívat život po svém.**

Nelze však zapomínat, že současná moderní společnost zůstává nadále organizována ve státě s veřejnou mocí, protože bez něj a působení jeho pravidel by nemohla existovat a řádně fungovat. Proto v ní – **vedle individuálních soukromých zájmů lidí – zároveň objektivně existuje veřejný (obecný) zájem společnosti** reprezentovaný státem a odůvodněný požadavkem **na celkově řádném uspořádání dobrého soužití svobodných lidí ve společnosti.**

V důsledku této skutečnosti se i **právní pravidla** začala převážně diferencovat a diferencují na **dvě velké právní sféry jediného a jednotného právního řádu, tj. na právo veřejné a právo soukromé.**

Toto dělení (dualismus) právního řádu, jako jedno z jeho základních dělení, je zásadně nadále respektováno i v současné době, a to zejména na evropském kontinentu.

Ani právní řád České republiky založený na pluralitní demokracii, tržním hospodářství, zásadách právního státu a na uznání lidských a občanských práv **nepředstavuje výjimku.** K tomuto dělení práva na právo veřejné a soukromé, které bylo v našich právních poměrech tradičně respektováno až do roku 1950, se český právní řád, včetně občanského zákoníku z roku 2012 (§ 1 odst. 1 věta druhá), právní teorie i praxe již po roce 1989 opět vrátily.³

6. Navzdory tomuto dělení práva na veřejné a soukromé, nelze ztrácet ze zřetele, že jde stále o dvě právní sféry **jediného a jednotného právního řádu společnosti, které sledují společný cíl.** Mezi nimi neexistuje – a současná

² Srov. Koziol, M., Welser, R. *Das Bürgerliches Recht. Band I.* 10. Auflage. Wien: Mainz, 1995, s. 3.

³ Srov. Eliáš, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem.* Praha: Sagit, 2012, s. 57 a násl.; Knapp, V., Knappová, M., Švestka, J. *Občanské právo hmotné.* 1. vyd. Praha: ASPI, 1994, s. 51 a násl. i všech dalších pět vydání této učebnice.

doba jak u nás, tak v celé Evropě to potvrzuje – žádná nepropustná hranice. Za těchto podmínek zůstává zejména na legislativní politice státu a soudní praxi, aby obě tyto právní sféry **specifické svými funkcemi, zásadami i právními prostředky koordinované a ve vyvážené míře využívaly jak k rozvíjení svobody, důstojnosti a rovnosti jednotlivců a tím k rozšíření možnosti žít životy po svém i na vlastní odpovědnost, tak k naplňování veřejných (obecných) zájmů demokratické společnosti jako celku.**

Tento přístup zároveň vyžaduje, aby obě tyto právní sféry byly **z teoretického hlediska** v dostatečné míře zřetelně odlišeny. To je v první řadě náročný úkol doktríny, úkol o to náročnější, že v současné době se – za účelem dosažení výše zmíněného společného cíle ve společnosti – **obě právní sféry, mj. i pod výrazně narůstajícím vlivem práva Evropské unie, stále více a hlouběji prolínají a doplňují.** Jako názorný příklad lze uvést: převádí-li se nemovitá věc zapsaná ve veřejném seznamu smlouvou, tedy soukromoprávním aktem, nabývá se do vlastnictví až zápisem do takového seznamu neboli veřejnoprávním aktem – § 1105; srov. i hlava první § 6 B. Jen tímto prolnutím norem soukromého práva s určitými veřejnoprávními prvky se stává, řečeno spolu s E. Tilschem, celkový obraz takových institutů, jako je vlastnictví, manželství aj., veřejnosti dobře srozumitelným.

7. Vedle hlavního rozdílu mezi právem veřejným a právem soukromým, který výrazně ovlivňuje i pojetí občanského práva (o tomto rozdílu srov. blíže dále), lze mezi těmito dvěma právními sférami shledat i **některé další rozdíly.**

Tak např. v oblasti soukromého práva – na rozdíl od veřejného práva, kde jsou subjekty základních práv a svobod přímo (bezprostředně) chráněny před nedovolenými zásahy státu, resp. jiných orgánů veřejné moci, – se uplatňuje pouze nepřímý (druhotný) účinek základních práv a svobod zakotvených ústavním pořádkem (hovoří se též o tzv. prozařování základních práv a svobod lidí do soukromoprávní – horizontální – sféry). Tento nepřímý (druhotný) účinek se ve svých důsledcích projevuje v tom, že pravidla soukromého práva je třeba vždy vykládat (interpretovat) tak, aby byla v souladu s úpravou základních práv a svobod zakotvených v ústavním pořádku a vyjadřujících stěžejní hodnoty společnosti (tzv. ústavně konformní výklad, § 2 odst. 1). Cennou službu mohou tato základní práva a svobody poskytnout zejména při konkretizaci zákonem stanovených generálních klauzulí, případně při vyplňování tzv. mezer v soukromém právu.⁴

⁴ Srov. Koziol, M., Welser, R. *Das Bürgerliches Recht. Band I.* 10. Auflage. Wien: Mainz, 1995, s. 31 a 32.

V současné době, kdy je Česká republika členským státem Evropské unie, k tomu přistupuje navíc i to, že pravidla soukromého práva Evropské unie, která se stala zejména po implementaci podle závazných směrnic Evropské unie součástí českého právního řádu, je třeba vykládat ve shodě s hodnotami sledovanými soukromým právem Evropské unie (tzv. eurokonformní výklad – čl. 10, čl. 10a Ústavy).

Z toho lze dovodit, že **výraznými rysy soukromého práva 21. století se stává jak jeho úzké propojení se základními právy a svobodami upravenými v ústavním pořádku** (konstitalizace základních práv a svobod a její vliv na soukromé právo), tak **stále hlubší pronikání prvků soukromého práva Evropské unie do různých částí soukromého práva jejich jednotlivých členských států** (europeizace a její vliv na soukromé právo).⁵

Jiný rozdíl mezi právem veřejným a právem soukromým, o kterém je třeba se dále zmínit, spočívá v tom, že toto dělení práva na veřejné a soukromé tvoří **základ pro určení pravomocí orgánů veřejné moci, které rozhodují spory o osobních, rodinných a majetkových právech a povinnostech subjektivní povahy**. K rozhodování sporů o soukromých osobních, rodinných a majetkových právech a povinnostech subjektivní povahy jsou **zásadně**, tj. není-li stanoveno jinak, povolány **soudy** (srov. i § 12).

8. Ve sféře soukromého práva je systémem i metodou úpravy soukromých osobních, rodinných a majetkových práv a povinností subjektivní povahy vytvářen mezi subjekty – **v soukromém právu mezi osobami** – navzájem **široký prostor pro rozvoj jejich svobody, důstojnosti a rovnosti, a tím koneckonců pro realizaci jejich individuálních zájmů**. To jim umožňuje činit ze své soukromé vůle, zároveň však i na svou osobní odpovědnost, vše, co jim není zakázáno (např. nabývat soukromá subjektivní práva a povinnosti na základě svých právních jednání, určovat obsah i formu těchto právních jednání), zároveň však nést i odpovědnost za majetkové i nemajetkové újmy způsobené protiprávním činem jiným. To, stručně vyjádřeno, znamená **žít si zásadně podle svého a po svém, zároveň však to samé ctít ve vztahu k jiným osobám soukromého práva**. To je také důvod, proč **tato právní sféra svobody – autonomie jedince tvoří ústřední sféru právního řádu, a tím základ (fundament) celé společnosti**. Proto by také tato sféra soukromého práva měla být **zásadně ušetřena** – mj. i s ohledem na zajištění právní jistoty osob soukromého práva – **všech**

⁵ Ze zahraniční literatury srov. např. Hager, G. *Die Strukturen des Privatrechts in Europa*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013, s. 27, 28, 146 a násl.

nedůvodných reglementujících zásahů ze strany orgánů veřejné moci. Jinak řečeno, takové zásahy orgánů veřejné moci – pokud jsou již nezbytně nutné – by měly být **ve svobodné společnosti minimalizovány**.

9. V samotném vnitřním systému soukromého práva zaujímá již **tradičně ústřední postavení občanské (civilní) právo**. Proto se také občanské právo považuje v civilistické literatuře za **obecné soukromé právo**, resp. za **jádro soukromého práva**.

V důsledku toho zaujímá v systematické soukromoprávního řádu již tradičně **ústřední postavení základního legislativního formálního pramene občanského práva občanský zákoník**. Tuto úlohu plní občanský zákoník zejména **na evropském kontinentu** (srov. hlavu první § 6 F).

Vedle občanského práva a občanského zákoníku jako obecného soukromého práva a ústředního soukromoprávního předpisu existuje zároveň řada historicky se postupně vytvořivších – zároveň se však v průběhu společenského vývoje měnících a zanikajících – **zvláštních (speciálních) soukromých práv provázených zvláštními zákony, resp. zákoníky** (srov. dále hlava první § 4).

10. Rovněž veřejné právo zaměřené – na rozdíl od soukromého práva – na úpravu veřejných subjektivních práv a povinností mezi orgány veřejné moci a jednotlivci (subjekty), jakož i na vzájemná práva, vzájemné povinnosti a vztahy (působnost) mezi orgány veřejné moci, má v současné společnosti **své nezastupitelné místo a úlohu**. Stát jako reprezentant moderní společnosti plní prostřednictvím svých veřejných orgánů vybavených příslušnými pravomocemi své specifické funkce **s cílem naplňovat veřejný (obecný) zájem, tj. řádné uspořádání a chod společnosti jako celku** (např. zájem na zajištění bezpečnosti zdraví, životů a majetku lidí, zájem na plynulé a bezpečné dopravě atd.). **Tím je vytvářeno celkové příznivé prostředí, včetně právního prostředí, pro svobodné, důstojné a rovné postavení i rozvoj všech jednotlivců v soukromoprávní oblasti**. Stát jako právní stát, tj. stát, který je rovněž vázán svým právem (suverenita práva), musí své pravomocce v mezích stanovených ústavním pořádkem a dalšími předpisy vykonávat s ohledem na svou povinnost zachovávat úctu ke svobodě, důstojnosti i rovnosti jednotlivců neboli postupovat v rámci, který mu právo v objektivním smyslu – právní řád dovoluje (čl. 2 odst. 2 Listiny). Po našich vlastních zkušenostech nabytých před i po roce 1989 se začala stále častěji správně zdůrazňovat potřeba **pevného právního rámce**.

11. Od práva ve smyslu objektivním neboli právního řádu, je třeba odlišovat **právo ve smyslu subjektivním neboli subjektivní právo** (někdy pro snazší odlišení od práva v objektivním smyslu – zároveň však teoreticky přesněji – označované též jako **oprávnění**).⁶

Subjektivní právo lze – na rozdíl od práva v objektivním smyslu – **vymezit jako míru a způsob možného chování subjektu v mezích práva v objektivním smyslu, kterážto možnost je právem v objektivním smyslu zaručena a chráněna, a to zpravidla poskytnutím státního donucení k jeho prosazení, zejména prostředky soudní moci** (blíže o občanském právu v subjektivním smyslu srov. hlavu devátou § 1).⁷

Jako nositel práva v subjektivním smyslu má jeho subjekt zásadní možnost volit způsoby (varianty) svého chování v mezích určených právem v objektivním smyslu.⁸

12. Historicky a sociologicky se vyvinuvší práva v subjektivním smyslu vyvrcholila v průběhu civilizačního vývoje společnosti v podobě **základních lidských práv a svobod**. Ty byly postupem doby jako přirozené všeobecně uznány, respektovány a posléze také formulovány v různých národních listinách (srov. zejména již zmíněné Prohlášení práv člověka a občana ve Velké francouzské revoluci), v ústavách jednotlivých zemí, jakož i v řadě mezinárodních projektů (úmluv) o lidských právech (srov. především Listinu základních práv Evropské unie).

V České republice tento katalog základních lidských a občanských subjektivních práv a svobod obsahuje **Ústava, zejména však Listina** jako neoddělitelná součást ústavního pořádku České republiky, právě tak jako **řada mezinárodních smluv, kterými je Česká republika vázána**.

Tato základní práva a svobody zakotvené v ústavním pořádku České republiky jsou blíže rozváděny a konkretizovány v **podústavním** (obyčejném, jednoduchém) **zákonodárství**, a to jak v zákonodárství **veřejnoprávním** (veřejná subjektivní práva a svobody), tak v zákonodárství **soukromoprávním** (soukromá subjektivní práva).

13. Pro soukromá subjektivní práva osob soukromého práva, tj. pro fyzické a právnické osoby, platí **ústavním pořádkem zakotvená zásada, že vše, co**

⁶ Ke vztahu soukromého práva ve smyslu subjektivním a soukromého práva ve smyslu objektivním srov. též Eliáš, K. a kol., d. c. v pozn. č. 3, s. 56.

⁷ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1*. 4. vydání. Praha: ASPJ, 2005, s. 28.

⁸ Boguszak, J., Čapek, J., *Teorie práva*. Praha: CODEX, 1997, s. 9.

není zákonem zakázáno, je jim činit dovoleno, a naopak, že nesmí být nuceny činit, co jim zákon neukládá (čl. 2 odst. 4 Ústavy, čl. 2 odst. 3 Listiny).

14. Ústřední součástí těchto soukromých subjektivních práv tvoří **subjektivní občanská práva** (srov. hlava devátá § 1).

15. Od soukromého subjektivního práva je třeba odlišovat **soukromoprávní nárok** (srov. hlava devátá § 1).

§ 2 Třídění práva ve smyslu objektivním

Právo ve smyslu objektivním (právní řád) lze třídit **podle různých kritérií**. K těm **důležitým** patří zejména třídění na:

- a) **právo národní** (vnitrostátní), **právo mezinárodní**, **právo Evropské unie** (srov. hlava první § 6 F a hlava třetí),
- b) **právo hmotné (materiální)**, **právo procesní (formální)** (srov. hlava první § 6 D),
- c) **právo veřejné a právo soukromé**.

§ 3 Právo veřejné a soukromé

1. Třídění práva v objektivním smyslu (právního řádu) na právo veřejné a právo soukromé (tzv. dualismus práva) má svůj historický původ v římském právu. Již tehdy bylo rozlišováno *ius publicum*, které se zabývalo věcmi blaha a zájmů římského státu jako celku (veřejného – obecného zájmu), a *ius privatum*, které se zabývalo záležitostmi jednotlivců a jejich soukromými (individuálními) zájmy („*Privatum ius est, quod at singulorum utilitatem spectat*“, Ulpianus D, 1, 1, 2). Toto třídění práva na veřejné a soukromé bylo a zůstává v různých fázích vývoje společnosti a v různých zemích zpochybňováno a někde i odmítáno (angloamerická oblast). Pokud se toto třídění uznává, je třeba dodat, že **přesné odlišení** veřejného práva a práva soukromého není možné plně vystihnout. Nicméně z objektivně existujícího důvodu (uvedeného již výše) zůstalo toto dělení v doktríně a praxi jako součást středoevropské kontinentální právní kultury dodnes převážně **základem pro třídění právního řádu**. To vše bere v úvahu a vyjadřuje i tato učební pomůcka, když ve svém dalším výkladu zdůrazňuje, čím se tyto dvě právní sféry, tj. pro právo veřejné a pro právo soukromé, od sebe **odlišují**.